

Korespondencja prof. Ananiasza Zajączkowskiego do żony Nadziei 1954–1970

MAGDALENA JAKUBOWSKA

 0000-0001-8116-2500

Uniwersytet Warszawski

The Correspondence of Professor Ananiasz Zajączkowski with His Wife Nadzieja, 1954–1970

SUMMARY: This article examines the scholarly value of the correspondence between the Polish Orientalist, Professor Ananiasz Zajączkowski, and his wife Nadzieja, written between 1954 and 1970. The corpus consists of 129 letters sent during Zajączkowski's academic travels across Europe and Asia. Written in Polish, the letters provide detailed insights into the everyday life of a prominent scholar working in socialist Poland, while simultaneously maintaining an active international academic career. Despite political and institutional constraints, Zajączkowski continued his research abroad and participated in numerous international congresses. The correspondence combines personal reflections with emotional experiences, and scholarly networks of the period. As such, the collection constitutes a valuable source for the study of the history of Oriental studies, academic mobility during the Cold War, and the emotional dimensions of scholarly life in the 1950s and 1960s.

KEYWORDS: Ananiasz Zajączkowski, Nadzieja Zajączkowska, Oriental studies, scholarship, travel, everyday life in the Polish People's Republic.

1. Wprowadzenie

23 kwietnia 1954 roku prof. Ananiasz Zajączkowski opisał swojej żonie Nadziei wrażenia z pierwszych dni kongresu w Teheranie (por. Zajączkowski 1954). W ostatnich zdaniach wiadomości odnotował:

Ze strachem trochę myślę o drodze powrotnej, bo to jednak duży wysiłek, no ale trudno się mówi. Obym tylko tu jakoś się czuł znośnie. Są obecni przedstawiciele z 24 krajów i flagi wiszą tych państw przed wejściem do Kongresu. Parada wielka, przyjemnie widzieć polską flagę (pośrodku lewego półkola obok amerykańskiej) i wiedzieć, że to dlatego, że tu jestem [...]¹.

Profesor znalazł się w stolicy Iranu na zaproszenie tamtejszego Towarzystwa Pomników Narodowych, które zorganizowało obchody tysiąclecia urodzin perskiego uczonego Ibn Siny (Zajączkowski 1954: 323). Według relacji córki orientalisty, Marii Emilii Zajączkowskiej-Łopatto, bardzo obawiał się tak długiej i trudnej podróży ze względu na swój stan zdrowia. Przewyciężył jednak ten strach i reprezentował polskie środowisko orientalistyczne na międzynarodowej konferencji. Do Iranu wrócił raz jeszcze, po dziesięciu latach, na zaproszenie tamtejszego Ministerstwa Oświaty oraz Cesarskiej Biblioteki na I Światowy Kongres Iranistyczny (zob. załącznik nr 2). Z tych oraz kilkudziesięciu innych naukowych wyjazdów zagranicznych pisał do żony Nadziei.

Listy te wyrażają zarówno osobiste emocje, jak i poczucie odpowiedzialności za reprezentowanie polskiej nauki za granicą. Zawarte w nich treści są zapisem rytmu życia naukowca, Karaima oraz obywatela Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Udostępniony przez córkę Profesora materiał (129 listów) stanowi cenne źródło do badań nad funkcjonowaniem środowiska orientalistycznego w połowie XX wieku. Nie jest możliwe rozgraniczenie ich treści na osobistą i związaną z pracą, ponieważ płaszczyzny te przenikają się (por. Szarota 1995: 204–205). Warto też zwrócić uwagę na adresatkę, Nadzieję Zajączkowską, która otrzymywała nie tylko

1 Ananiasz Zajączkowski do Nadziei Zajączkowskiej, Teheran, 23 kwietnia 1954 roku, archiwum prywatne Marii Emilii Zajączkowskiej-Łopatto.

opisy podróży, ale też instrukcje działań, jakie miała podjąć w Warszawie podczas nieobecności małżonka. Ten aspekt wydaje się niezwykle ważny w kontekście najnowszych prac dotyczących życia codziennego kobiet (Brzostek 2025). Życie codzienne Pani Profesorowej nie mieściło się ani w narracjach o sławnych i wpływowych kobietach, ani w popularnych aktualnie opowieściach o chłopkach czy robotnicach (por. Sierakowska & Wyder 2012).

Tymczasem to właśnie profesorowe organizowały środowisko rodzinne i społeczne uczonych, w tym Ananiasza Zajączkowskiego. Urodzony 12 listopada 1903 roku w Wilnie, był profesorem Uniwersytetu Warszawskiego oraz członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. Kierował Zakładem Turkologii i Iranistyki Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Był dyrektorem Instytutu Orientalistycznego UW oraz Zakładu Orientalistyki PAN, a także prezesem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego. Należał do wielu towarzystw naukowych w Polsce i za granicą, które zrzeszały badaczy Orientu. Otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Humboldta w Berlinie, Uniwersytetu im. Dżawachiszwili w Tbilisi oraz Uniwersytetu w Manchesterze (Tryjarski 1970: 271). Aktywność naukowa prof. Ananiasza Zajączkowskiego jest tematem dobrze opracowanym (por. Sulimowicz 2012, Majda 2016, Zajączkowska-Łopatto 2014, Słojkowska 2022).

Aby uzyskać pełny obraz środowiska, w którym funkcjonował Zajączkowski, konieczne jest uwzględnienie doświadczeń kobiet tworzących zaplecze jego życia rodzinnego, przede wszystkim żony. Nadzieja z Jutkiewiczów Zajączkowska, urodzona 16 sierpnia 1901 roku w Wilnie, dzieciństwo spędziła w Suwałkach, gdzie jej ojciec Rafał pracował na kolei. Uczęszczała na prywatną pensję w Warszawie, a następnie do Liceum św. Księżnej Olgi w Kijowie, gdzie w 1919 roku zdała maturę. W czasie wojny domowej w Rosji wraz z rodziną przeniosła się na Krym, skąd w 1922 roku została repatriowana do Warszawy. Tam zapisała się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego. Podczas wakacji spędzanych w Trokach poznała Ananiasza Zajączkowskiego, którego poślubiła w 1927 roku. Osiedlili się w Warszawie, skąd po upadku powstania warszawskiego zostali wysiedleni i przenieśli się do Krakowa. Na końcu 1945 roku Zajączkowscy wraz z trójką dzieci (Aleksandrem, Marią Emilią oraz Elżbietą Bijanną) wrócili

do Warszawy, gdzie po wojnie na nowo organizowali swoje życie (Zajązkowska & Zajązkowska 2021: 21). W nowej rzeczywistości Nadzieja skupiła się na prowadzeniu domu, a Ananiasz poświęcił się odbudowywaniu orientalistyki na Uniwersytecie Warszawskim (Tyszkiewicz 2014).

Celem tego tekstu jest przedstawienie zawartości materiału archiwalnego zebranego i przechowywanego przez córkę profesorstwa, Marię Emilię Zajązkowską-Łopatto. Zespół ten nie jest pełen, ponieważ wędrował wraz ze swoją właścicielką i częściowo uległ rozproszeniu. Niemniej jednak należy podkreślić, że zachowany zbiór jest jak najbardziej reprezentatywny i pozwala na wiarygodną rekonstrukcję rytmu życia naukowego Profesora. Jest jedną z kolekcji listów „spoczywających w warszawskich mieszkaniach”, o których wartości decyduje zapis bieżących uczuć i reakcji (Brzostek 2006: 138). Co więcej, stanowi uzupełnienie wydanej już korespondencji Ananiasza Zajązkowskiego (Majda 2012, red.; Zajązkowska-Łopatto 2013) oraz prywatnej korespondencji Nadziei Zajązkowskiej (Zajązkowska-Łopatto & Pilecka 2021).

Korpus obejmuje 129 listów pisanych własnoręcznie przez Ananiasza Zajązkowskiego w latach 1954–1970. Do sporządzenia wiadomości Profesor używał łatwo dostępnych brulionów hotelowych, konferencyjnych, pocztówek lub zwykłych arkuszy papieru. Nie przywiązywał również wagi do rodzaju narzędzia pisarskiego, listy pisał ołówkiem, piórem, długopisami o różnym kolorze tuszu. Do niektórych z nich dołączał różne materiały, foldery informacyjne (dotyczące atrakcji turystycznych, z których skorzystał, bądź prezentujące hotele), obrazki oraz rysunki.

Częstotliwość wysyłania przez niego listów została przedstawiona na załączonym diagramie (załącznik nr 1). Warto zaznaczyć, że liczba listów nie odpowiada liczbie miejsc, w których przebywał prof. Zajązkowski (por. załącznik nr 2). Zauważalna jest wyraźna tendencja autora do sporządzania krótkich, pojedynczych wiadomości z podróży do krajów Europy Zachodniej przy jednoczesnym prowadzeniu szczegółowych, regularnie wysyłanych dzienników z wypraw do Azji (Stambuł – 32 listy, Teheran – 15 listów). Liczba wysyłanych wiadomości nie odpowiada też długości pobytu ani częstotliwości wizyt w konkretnych miastach. Odpowiada natomiast ilości przeżytych wrażeń lub stopniowi przywiązania do konkretnego miejsca. Zrozumiały jest również spadek liczby wyjazdów w ostatnich latach życia

Profesora, który znalazł bezpośrednie odzwierciedlenie w zmniejszonej liczbie zachowanych listów.

W korespondencji nie przejawia się widoczna obawa przed cenzurą (por. Pawlicki 2001), przeciwnie, można odnieść wrażenie, jakby powszechna policyjna rewizja korespondencji wcale nie funkcjonowała. Profesor korzystał z poczty lotniczej, poczty ambasad i ataszatu handlowego oraz uprzejmości znajomych.

2. Organizacja i problemy w podróży

Listy prof. Ananiasza Zajączkowskiego stanowią niezwykle cenne źródło do badania codzienności elitarnej grupy, jaką byli naukowcy w Polsce Ludowej. Niemniej materiał ten stanowi bieżący zapis przeżyć, ma też istotny wymiar osobisty. Autor niejednokrotnie określał sporządzane opisy „dziennikiem” czy „kroniczką”, które darował swojej żonie.

Szczegółowe wiadomości przesyłane małżonce pozwalają rzucić nowe światło na wydarzenia opisywane przez Ananiasza Zajączkowskiego samodzielnie w ramach jego naukowej sprawozdawczości (Zajączkowski 1954). To w listach do żony mógł szczegółowo podzielić się kulisami organizowania wystawy w nowo otwieranym Muzeum Adama Mickiewicza w stambulskiej Perze w 1955 roku. W zbiorach córki Profesora znajduje się również kolekcja fotografii z podróży zdigitalizowana przez Muzeum Azji i Pacyfiku im. Adama Wawrzyniaka w Warszawie (*Archiwum fotograficzne...*, dostęp 2025). Stanowi ona dodatkową ilustrację podejmowanych przez niego aktywności, np. podróży do Turcji na przełomie lat 1954/1955, kiedy to we współpracy ze Zdzisławem Żygulskim Zajączkowski pracował nad ekspozycją muzealną w domu śmierci Adama Mickiewicza. Dostępne są również zdjęcia z wyprawy do Teheranu na przełomie lat 1965/1966, podczas której towarzyszyła Profesorowi jego doktorantka, Barbara Majewska, przebywająca tam na stypendium naukowym (Zajączkowska-Łopatto 2014: 148).

Korespondencja dostarcza szeregu informacji o znaczeniu instytucjonalnym. Wyjazdy w połowie lat 50. organizowane były przez Komitet Współpracy Kulturalnej z Zagranicą w Warszawie, jednostkę powstałą w 1950 roku, której zadaniem była koordynacja wyjazdów zagranicznych naukowców oraz artystów do i z PRL (Golon 2006: 124). W praktyce komórka ta nie radziła sobie z obsługą i koordynacją podróży, co skutkowało utrudnionym

kontaktem z polskimi ambasadami czy niewypłaconymi zaliczkami na podróże; problemy te wpisywały się w ogólne trudności administracyjne epoki Polski Ludowej (Kula 2006). W organizowaniu życia w Turcji czy Iranie Zajączkowski korzystał ze wsparcia tamtejszych polskich placówek dyplomatycznych oraz ataszatu handlowego, dzięki którym mógł sprawnie przesyłać pocztę lub korzystać z noclegu.

W czasie naukowej nieobecności Profesora nad poprawnym funkcjonowaniem tych jednostek czuwali wyznaczeni zastępcy i sekretariat, co potwierdza dokumentacja uniwersytecka, którą badała Aygün Ismayilova (2014: 45). W razie potrzeby, gdy kontakt był utrudniony lub zachodziła konieczność nagłej reakcji, interweniowała Profesorowa.

3. Miejsca

Zebrana korespondencja dostarcza wielu interesujących informacji o samym nadawcy, ukazując jego osobowość, przyzwyczajenia i emocjonalny stosunek do miejsc, w których przebywał. Szczególnie wymownym przykładem jest jego przywiązanie do Stambułu, który odwiedzał jeszcze przed wojną, również w towarzystwie małżonki (Zajączkowska-Łopatto & Pilecka 2021: 24). W ukochanym mieście Profesor zatrzymywał się w swoim ulubionym hotelu: Park Otel, który po licznych przebudowach od lat 30. XX wieku gościł ważnych polityków, dyplomatów i artystów. Choć w badanym okresie był już u schyłku swojej świetności, to nadal uchodził za jeden z bardziej luksusowych hoteli w dawnej stolicy Turcji (Özalp 2017: 136–137). Ananiasz Zajączkowski z upodobaniem opisywał żonie ulubiony widok na Morze Marmara i pływające po nim statki, odnosił się też do ich wspólnych wspomnień. W dopisku do listu z 2 grudnia 1955 roku poetycki opis krajobrazu został ubogacony przez nadawcę schematycznym widokiem z balkonu pokoju hotelowego wykonanym przez ówczesnego dr. Zdzisława Żygulskiego.

Prof. Ananiasz Zajączkowski w swojej korespondencji z żoną często dzielił się szczegółami dotyczącymi warunków pobytu za granicą, opisując szczegółowo, co zjadł czy jak urządzone były zajmowane przez nich pomieszczenia. W 1970 roku, podczas ostatniej podróży do Rzymu, przesłał żonie folder reklamowy zawierający ilustrację pokoju hotelowego, w którym został zakwaterowany. Ten drobny gest nie tylko dokumentuje charakter jego pobytu w stolicy Włoch, lecz także ukazuje wagę, jaką przywiązywał do dzielenia

się doświadczeniami z podróży – zarówno w wymiarze praktycznym, jak i emocjonalnym. Równie wyczerpująco opisywał małżonce wszelkie inne aspekty owych podróży, podając godziny odjazdów i przyjazdów środków transportu, wymieniając rodzaje samolotów czy relacjonując klasy i jakość pociągów, którymi się przemieszczał. Drobiazgowo zapisywał osobiste wrażenia ze spotkań, jakie odbywał podczas podróży z pracownikami ambasad, naukowcami oraz rodziną i znajomymi. Niezwykła staranność, z jaką oddawał szczegóły swoich podróży, pozwala na wejście w świat orientalistów w dużym zbliżeniu.

4. Spotkania, przyjaźnie, współpraca

Dbałość o detale w opisie codzienności umożliwia nie tylko odtworzenie rytmu życia, ale też przesledzenie sieci kontaktów utrzymywanych przez prof. Zajączkowskiego. Przebywając w Moskwie, Turcji czy Iranie, Profesor – zarówno w czasie obowiązków reprezentacyjnych, jak i w czasie wolnym – obracał się w towarzystwie dyplomatów, czyli ambasadora, chargé d'affaires i radcy handlowego, a także miejscowych oraz zagranicznych naukowców. Utrzymywane przez Ananiasza Zajączkowskiego relacje miały wielowymiarowy charakter. Związki naukowe często były zarazem związkami koleżeńskimi i dotyczyły świata polityki. Ślady tego tygla towarzyskiego starannie utrzymywał sam autor, sprawozdając swojej żonie szczegóły z kongresów oraz różnej rangi państwowych czy uniwersyteckich uroczystości.

Dzięki takiemu właśnie opisowi, sporządzonemu w Teheranie 9 stycznia 1965 roku, dostępne są szczegóły przyjęcia zorganizowanego przez senatora Javada Bushehriego (Steele 2018: 112) na cześć włoskiego pioniera orientalistyki i profesora na Uniwersytecie La Sapienza w Rzymie Giuseppe Tucciego (Venturi 2015: 213), które miało miejsce w restauracji La Résidence². Odbyło się ono po oficjalnej ceremonii dekoracji Tucciego Orderem Portretu Władcy (Neszane Homajun), najwyższym perskim odznaczeniem przyznawanym za wybitne zasługi w dziedzinie nauki i kultury, wręczonym w Pałacu Gulistan (Bończa-Tomaszewski 1939: 379).

2 Ananiasz Zajączkowski do Nadziei Zajączkowskiej, Teheran, 9 stycznia 1964 roku [sic!], archiwum prywatne Marii Emilii Łopatto-Zajączkowskiej.

Spotkanie to miało istotne znaczenie dla Ananiasza Zajączkowskiego, gdyż został on poproszony o wygłoszenie laudacji na cześć odznaczonego kolegi. W treść listu wkomponowano szczegółowy szkic rozmieszczenia miejsc przy stole, opatrzone adnotacjami wskazującymi, kto zajmował poszczególne miejsca. Poza odznaczonym oraz organizatorem spotkania udało się zidentyfikować szereg wybitnych jego uczestników, wśród których znaleźli się m.in.: Mehdi Bushehri, dyrektor Maison de l'Iran przy Polach Elizejskich w Paryżu, prywatnie trzeci mąż bliźniaczej siostry ostatniego szacha Iranu, Mohammada Rezy Pahlawiego, a zarazem kuzyn Javada Bushehriego (Pahlavi 1980: 126–129); Shojaeddin Shafa, doradca kulturalny i intelektualny na dworze Mohammada Rezy Pahlawiego (Duchesne-Guillemin 1979: 462–463); oraz Parviz Natel-Khanlari, pełniący wówczas funkcję ministra oświaty Iranu (Milani 2008, t. 2: 971–977). Przy stole obecni byli również attaché kulturalny Włoch w Iranie, inżynier pełniący funkcję tłumacza, irański wiceminister kultury, a także włoski archeolog, asystent profesora Tucciego, oraz dr Mustafavi. Ten epizod doskonale ilustruje, jak działalność naukowa prof. Zajączkowskiego wpisywała się w szerszy kontekst międzynarodowych relacji akademickich i dyplomatycznych.

W ramach swoich obowiązków prof. Ananiasz Zajączkowski regularnie odwiedzał ośrodki badawcze w Moskwie. Wizyty te związane były przede wszystkim z pracami nad przygotowaniem *Słownika karaimsko-rosyjsko-polskiego*, realizowanymi przez zespół orientalistów ze Związku Radzieckiego i Polski (Baskakov i in., red. 1974). W stolicy ZSRR prof. Zajączkowski utrzymywał bliskie kontakty naukowe z dyrektorem Instytutu Orientalistyki Akademii Nauk ZSRR, Bobodżanem Gafurowiczem Gafurowem (Bashiri 2002: 86).

W badanym okresie na Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym im. M.W. Łomonosowa organizowano liczne wydarzenia o istotnym znaczeniu dla rozwoju światowej orientalistyki (zob. załącznik nr 2). Kongresy i konferencje stanowiły dla Profesora nie tylko forum wymiany doświadczeń naukowych, lecz także okazję do spotkań z przyjaciółmi i współpracownikami. Wśród nich znajdowali się wybitni specjaliści, tacy jak Annemarie von Gabain, niemiecka turkolożka i sinolożka, wykładowczyni Uniwersytetu w Hamburgu (Laut 1995: 367–370), Andriej Nikołajewicz Kononow, kierownik Katedry Turkologii Uniwersytetu Leningradzkiego (Temizyürek

& Khalafova 2018: 646–649), Alessio Bombaci, dyrektor Instytutu Orientalnego w Neapolu (Gabrieli 1993: 111–114), Karl Jahn z Uniwersytetu w Utrechcie (de Bruijn 2008), a także wspomniany wcześniej Giuseppe Tucci.

5. Podsumowanie i postulaty badawcze

Analiza korespondencji prof. Ananiasza Zajączkowskiego do żony Nadziei ukazuje wielowymiarowy charakter materiału epistolarnego jako źródła do badań nad historią nauki, dyplomacją kulturalną oraz życiem codziennym elit intelektualnych w Polsce Ludowej. Listy te, łącząc wymiar osobisty z zawodowym, pozwalają na rekonstrukcję rytmu pracy naukowca funkcjonującego w realiach państwa socjalistycznego, a zarazem aktywnie uczestniczącego w międzynarodowym życiu akademickim.

Korpus korespondencji może istotnie uzupełnić dotychczasowe badania nad działalnością naukową prof. Zajączkowskiego, przesuwając punkt ciężkości z oficjalnych publikacji i sprawozdań na codzienną praktykę badawczą, organizację podróży, relacje instytucjonalne oraz sieci kontaktów osobistych. Szczególne znaczenie ma perspektywa adresatki listów, Nadziei Zajączkowskiej, której rola jako organizatorki życia rodzinnego i pośredniczki w sprawach zawodowych męża pozostaje w historiografii nieznana.

W tym miejscu wydaje się zasadne sformułowanie kilku postulatów badawczych. Po pierwsze, ważne jest przygotowanie krytycznej edycji naukowej tej korespondencji, uwzględniającej zarówno kontekst biograficzny, jak i instytucjonalny, co umożliwi pełniejsze wykorzystanie materiału epistolarnego jako źródła historycznego. Po drugie, możliwe byłoby sieciowe zbadanie naukowych i towarzyskich relacji orientalistów. Pozwoliłoby to lepiej zrozumieć mechanizmy funkcjonowania międzynarodowej współpracy naukowej w okresie zimnej wojny. Po trzecie, korespondencja ta otwiera pole do pogłębionych studiów nad rolą kobiet w środowiskach akademickich drugiej połowy XX wieku, zwłaszcza w kontekście niewidzialnej pracy organizacyjnej i emocjonalnej, wykonywanej na rzecz kariery naukowej mężczyzn.

Wreszcie – listy prof. Zajączkowskiego stanowią cenne źródło do badań nad codziennością podróży naukowych i praktyk komunikacyjnych w czasie PRL. Ich analiza pozwala uchwycić nie tylko instytucjonalne ramy mobilności naukowej, lecz także indywidualne doświadczenia, emocje

i estetyczne wrażenia towarzyszące kontaktom z innymi kulturami. Tym samym korespondencja ta wpisuje się w szerszy nurt badań nad dyplomacją kulturalną, realizowaną poprzez naukę, relacje osobiste i codzienne praktyki akademickie.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum fotograficzne prof. Ananiasza Zajączkowskiego* (dostęp 2025), <https://tinyurl.com/22u8edau> (dostęp: 20.10.2025).
- List Ananiasza Zajączkowskiego do Nadziei Zajączkowskiej, Teheran, 23 kwietnia 1954 roku, archiwum prywatne Marii Emilii Łopatto-Zajączkowskiej.
- List Ananiasza Zajączkowskiego do Nadziei Zajączkowskiej, Teheran, 9 stycznia 1964 roku [sic!], archiwum prywatne Marii Emilii Łopatto-Zajączkowskiej.
- Majda, T. (red.). 2012. *Urzeczeni Orientem. Listy Ananiasza Zajączkowskiego do Tadeusza Kowalskiego*. Warszawa.
- Zajączkowska-Łopatto, M.E. & Pilecka, H. 2021. *W 120. rocznicę urodzin Nadziei Zajączkowskiej. Listy Pani Profesorowej*. – *Awazymyz* 3–4: 22–27. <https://doi.org/10.33229/az.938>
- Zajączkowski, A. 1954. *Śladami Awicenny w Iranie (Wrażenia z Kongresu Tysiąclecia Ibn Siny w Teheranie)*. – *Przegląd Orientalistyczny* 4: 323–344.
- Zajączkowski, A. 1957. *v Turecki Kongres Historyczny*. – *Przegląd Orientalistyczny* 1: 27–35.
- Zajączkowski, A. 1958. *Refleksje pokongresowe (Baku 1956, Taszkent 1957, Ankara 1957, Monachium 1957)*. – *Przegląd Orientalistyczny* 1: 17–44.

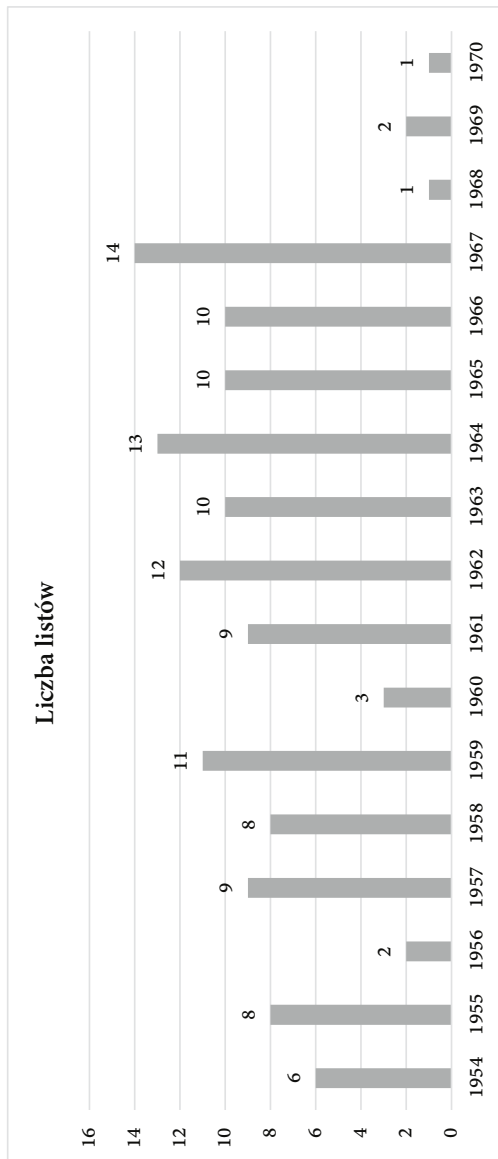
Opracowania

- Bashiri, I. 2002. *Prominent Tajik Figures of the Twentieth Century*. Dushanbe.
- Baskakov, N.A. i in. (red.). 1974. *Karaimsko-russko-pol'skij slovar'. 17 400 slov*. Moskva.
- Bończa-Tomaszewski, W. 1939. *Kodeks orderowy. Przepisy obowiązujące posiadaczy orderów, odznaczeń, medali i odznak*. Warszawa–Kraków.
- Bruijn, J.T.P., de. 2008. *Jahn, Karl Emil Oskar*. – Daryae, T. (red.): *Encyclopaedia Iranica*. <https://tinyurl.com/y224c3rh> (dostęp: 20.10.2025).

- Brzostek, B. 2006. *Ludzie z ulicy. Życie codzienne w Warszawie (1956–1970)*. – Kott, S., Kula, M. & Lindenberger, T. (red.): *Socjalizm w życiu powszechnym. Dyktatura a społeczeństwo w NRD i PRL*. Warszawa: 129–142.
- Brzostek, B. 2025. *Życie codzienne kobiet w PRL*. Warszawa.
- Duchesne-Guillemin, J. (red.). 1979. *Bio-bibliographies de 134 savants*. Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004671430>
- Gabrieli, F. 1993. *Orientalisti del Novecento*. Roma.
- Golon, M. 2006. *Między stalinowską propagandą a upowszechnianiem kultury. Działalność Wszechzwiązkowego Towarzystwa Łączności Kulturowej z Zagranicą (WOKS) wobec Polski w latach 1945–1956*. – *Dzieje Najnowsze* 4: 123–145.
- Ismayilova, A. 2014. *Ananiasz Zajączkowski w Azerbejdżanie*. – *Almanach Karaimski* 3: 41–48. <https://doi.org/10.33229/ak.2014.3.04>
- Kula, M. 2006. *Życie codzienne w komunizmie. Między przystosowaniem a buntem oraz między wstrząsami a bezruczem*. – Kott, S., Kula, M. & Lindenberger, T. (red.): *Socjalizm w życiu powszechnym. Dyktatura a społeczeństwo w NRD i PRL*. Warszawa: 13–24.
- Laut, J.P. 1995. *Annemarie von Gabain 1901–1993*. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 52: 367–374. <https://doi.org/10.33339/fuf.114783>
- Majda, T. 2016. *Ananiasz Zajączkowski 1903–1970*. – Baraniewski, W., Tygielski, W. & Wróblewski, A.K. (red.): *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*. T. 3. S–Ż. Warszawa: 537–547. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323523796.pp.536-547>
- Milani, A. 2008. *Eminent Persians. The Men and Women Who Made Modern Iran, 1941–1979*. T. 1–2. Syracuse.
- Özalp, S. 2017. *İstanbul'da neoliberal kentleşme dinamikleri. Kamu yararı ve kentsel rejim analizi*. Niepublikowana praca doktorska. İstanbul.
- Pahlavi, A. 1980. *Faces in a Mirror. Memoirs from Exile*. Englewood Cliffs.
- Pawlicki, A. 2001. *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1965–1972. Instytucja i ludzie*. Warszawa.
- Sierakowska, K. & Wyder, G. (red.). 2012. *Kobieta w gospodarstwie domowym. Ziemia polskie na tle porównawczym*. Zielona Góra.
- Słojkowska, K. 2022. *Materiały Ananiasza Zajączkowskiego*. – *Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk* 63: 28–67.
- Steele, R. 2018. *Pahlavi Iran on the Global Stage. The Shah's 1971 Persepolis Celebrations*. – Alvandi, R. (red.): *The Age of Aryamer. Late Pahlavi Iran and Its Global Entanglements*. London: 110–146. <https://doi.org/10.2307/j.ctv7tq4nd.7>
- Sulimowicz, A. 2012. *Polscy turkolodzy Karaimi. Od przedmiotu do podmiotu badań naukowych*. – Machul-Telus, B. (red.): *Karaimi*. Warszawa: 119–144.

- Szarota, T. 1995. *Życie codzienne w Peerelu – propozycja badawcza. – Polska 1944/45–1989. Studia i materiały* 1: 201–215.
- Temizyürek, F. & Khalafova, S. 2018. *The Role of Andrey Nikolaevich Kononov in the Turkology of the Pioneers of the Russian Turkology. – Journal of Turkish Studies* 5: 645–654. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12640>
- Tryjarski, E. 1970. *Bolesna strata turkologii polskiej (Wspomnienie o prof. Ananiaszu Zajączkowskim). – Przegląd Orientalistyczny* 3: 281–284.
- Tryjarski, E. 1971. *Pamięci Prof. Ananiasza Zajączkowskiego. – Przegląd Orientalistyczny* 3: 271–276.
- Tyszkiewicz, J. 2014. *Początki seminarium turkologicznego prof. Ananiasza Zajączkowskiego: 1933–1936. – Almanach Karaimski* 3: 107–118. <https://doi.org/10.33229/ak.2014.3.10>
- Venturi, F. 2015. *L'Esploratore del Duce. Le avventure di Giuseppe Tucci e la politica italiana in Oriente da Mussolini a Andreotti; con il carteggio di Giulio Andreotti. – The Journal of Asian Studies* 1: 213–215. <https://doi.org/10.1017/S002191181400196X>
- Zajączkowska, E. & Zajączkowska, M.E. 2021. *Nadzieja Zajączkowska. – Awazymyz* 3–4: 21.
- Zajączkowska-Łopatto, M.E. 2013. *Listy Ananiasza Zajączkowskiego do Jego Ekscelencji Hadży Seraji Chana Szapszała. – Almanach Karaimski* 2: 5–17. <https://doi.org/10.33229/ak.2013.02.01>
- Zajączkowska-Łopatto, M.E. 2014. *Ananiasz Zajączkowski – orientalistyka przede wszystkim. – Almanach Karaimski* 3: 133–148. <https://doi.org/10.33229/ak.2014.2.13>

Załącznik nr 1. Diagram przedstawiający liczbę listów wysłanych przez Ananiasza Zajączkowskiego do żony w latach 1954–1970

Załącznik nr 2. Tabela mobilności naukowej Ananiasza Zajączkowskiego 1954–1970

Daty	Miejscowość	Okazja	Źródło
21–30.04.1954	Teheran	Kongres z okazji tysiąclecia urodzin Awicenny organizowany przez Irańskie Towarzystwo Pomników Narodowych	„Przegląd Orientalistyczny” 1954, nr 3, s. 315
21–28.08.1954	Cambridge	xxIII Międzynarodowy Kongres Orientalistów	„Przegląd Orientalistyczny” 1954, nr 4, s. 432
7–12.09.1955	Praga	Zaproszenie Instytutu Orientalnego Czechosłowackiej Akademii Nauk	„Przegląd Orientalistyczny” 1956, nr 1, s. 95
16.11–13.12.1955	Stambuł, Ankara	Przygotowanie i otwarcie wystawy w Muzeum Adama Mickiewicza w Perze	„Przegląd Orientalistyczny” 1956, nr 1, s. 95
12–17.04.1956	Ankara	v Turecki Kongres Historyczny	Zajączkowski 1957
15.11.1956	Halle	Uroczystości ku pamięci dr. Carla Brockelmannna, Uniwersytet w Halle	„Przegląd Orientalistyczny” 1956, nr 4, s. 537
21.11–27.11.1956	Leningrad	Wizyta na Leningradzkim Uniwersytecie Państwowym	Ismayilova 2014: 44
8.11–20.12.1956	Baku	Zaproszenie Instytutu Literatury i Języka im. Nizamięgo Azerbejdżańskiej Akademii Nauk	Zajączkowski 1958
03.1957	Praga	Zaproszenie Instytutu Orientalnego Czechosłowackiej Akademii Nauk	„Przegląd Orientalistyczny” 1957, nr 3, s. 359
4–11.06.1957	Taszkent	I Wszeczwiązkowa Konferencja Orientalistów	Zajączkowski 1958: 19
1–5.07.1957	Ankara	vii Turecki Kongres Językoznawczy	Zajączkowski 1958: 19
28.08–3.11.1957	Monachium	xxiv Międzynarodowy Kongres Orientalistów	Zajączkowski 1958: 19
15.11–17.12.1958	Rzym, Neapol, Florencja, Wenecja	Zaproszenie Instytutu Orientalnego w Neapolu	„Przegląd Orientalistyczny” 1959, nr 1, s. 98
21–2 6.09.1959	Praga	Posiedzenie Komitetu Organizacyjnego ds. Wydania Źródeł Orientalnych do Dziejów Europy Wschodniej	„Przegląd Orientalistyczny” 1960, nr 1, s. 119

Daty	Miejscowość	Okazja	Źródło
10.1959	Tbilisi, Batumi	Tydzień Kultury Polskiej w Gruzji	„Przegląd Orientalistyczny” 1960, nr 1, s. 119
9–16.08.1960	Moskwa	XXV Międzynarodowy Kongres Orientalistów	„Przegląd Orientalistyczny” 1961, nr 1, s. 108
24.06–1.07.1960	Kamp-Bornhofen	III Stała Międzynarodowa Konferencja Altaistyczna (PIAC)	„Przegląd Orientalistyczny” 1961, nr 1, s. 109
11–17.09.1960	Marburg	X Kongres Historii Religii	„Przegląd Orientalistyczny” 1961, nr 1, s. 109
10.1960	Sofia	Bułgarska Akademia Nauk, wymiana bilateralna	„Przegląd Orientalistyczny” 1961, nr 1, s. 109
9–11.11.1960	Berlin	Konferencja z okazji 150-lecia Uniwersytetu Humboldtów: „Przebudzenie narodów Azji i Afryki a zadania naukowe w zakresie badań nad problematyką tych kontynentów”	„Przegląd Orientalistyczny” 1961, nr 1, s. 110
12.1960–01.1961	Moskwa	Kontynuacja prac nad <i>Słownikiem karaimsko-rosyjsko-polskim</i>	„Przegląd Orientalistyczny” 1961, nr 2, s. 246
29.07–4.08.1961	Getynga	Niemiecki Zjazd Orientalistyczny, walne zgromadzenie Societas Uralo-Altaica	„Przegląd Orientalistyczny” 1961, nr 4, s. 515
21.09–13.10.1961	Sofia	Instytut Historii Bułgarskiej Akademii Nauk: badania terenowe	„Przegląd Orientalistyczny” 1962, nr 1, s. 93
20–26.10.1961	Ankara	V Turecki Kongres Historyczny	„Przegląd Orientalistyczny” 1962, nr 1, s. 93
03–09.1962	Stambuł	Stypendium Fundacji Forda na Uniwersytecie w Stambule	„Przegląd Orientalistyczny” 1962, nr 3, s. 311
06.1962	Bloomington	V Stała Międzynarodowa Konferencja Altaistyczna (PIAC)	„Przegląd Orientalistyczny” 1962, nr 3, s. 312
26–29.09.1963	Wenecja	II Międzynarodowy Kongres Sztuki Tureckiej	„Przegląd Orientalistyczny” 1964, nr 1, s. 85

Daty	Miejscowość	Okazja	Źródło
26.11–10.12.1963	Baku	Zaproszenie Azerbejdżańskiej Akademii Nauk	Ismayilova 2014: 45
29.08–3.09.1964	Arnhem	VII Stała Międzynarodowa Konferencja Altaistyczna (PIAC)	„Przegląd Orientalistyczny” 1965, nr 1, s. 83
10.12.1964–20.01.1965	Teheran	Uniwersytet Teherański: zaproszenie irańskiego Ministerstwa Oświaty i Ministerstwa Dworu Cesarskiego	„Przegląd Orientalistyczny” 1965, nr 2, s. 196
20.01.1965	Wahlscheid	VIII Stała Międzynarodowa Konferencja Altaistyczna (PIAC)	„Przegląd Orientalistyczny” 1966, nr 1, s. 83
3.09–14.10.1965	Moskwa	Przygotowanie II tomu <i>Źródeł Orientalnych do dziejów Europy Wschodniej</i>	„Przegląd Orientalistyczny” 1966, nr 1, s. 83
1.10–14.10.1965	Baku	V Wszeczwiązkowa Konferencja Turkologiczna	„Przegląd Orientalistyczny” 1966, nr 1, s. 83
8–12.07.1966	Ankara	XI Turecki Kongres Językoznawczy	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 1, s. 89
26.08–1.09.1966	Sofia	I Międzynarodowy Kongres Studiów Bałkanistycznych i Europy Południowo-Wschodniej	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 1, s. 89
31.08–9.09.1966	Teheran	I Światowy Kongres Iranijski, Biblioteka Cesarska Pahlawi w Teheranie	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 2, s. 187
26–30.09.1966	Ravello	IX Stała Międzynarodowa Konferencja Altaistyczna (PIAC)	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 1, s. 89
13–21.10.1966	Moskwa	Symposium poświęcone teoretycznym zagadnieniom literatury Wschodu, Instytut Ludów Azji AN ZSRR	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 2, s. 187
21–29.11.1966	Berlin	Konferencja poświęcona zagadnieniom stosunku osiadłej ludności rolniczej do koczowniczej ludności pasterskiej w historycznym przekroju, Instytut Orientalistyki Niemieckiej Akademii Nauk	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 1, s. 89

Daty	Miejscowość	Okazja	Źródło
12–23.04.1967	Bukareszt, Dobrudża	Zaproszenie Instytutu Językoznawstwa Rumuńskiej Akademii Nauk w Bukareszcie oraz badania terenowe w Dobrudży	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 3, s. 287
4–11.05.1967	Helsinki	Zaproszenie Rektora Uniwersytetu w Helsinkach	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 4, s. 385
11–20.05.1967	Kopenhaga	Zaproszenie Uniwersytetu w Kopenhadze	„Przegląd Orientalistyczny” 1967, nr 4, s. 385
23–27.10.1967	Berlin	Obchody 20-lecia Institut für Orientforschung Niemieckiej Akademii Nauk	„Przegląd Orientalistyczny” 1968, nr 1, s. 95
8–29.12.1967	Rzym, Neapol	Zaproszenie Accademia Nazionale dei Lincei w Rzymie, Uniwersytet w Rzymie, Instytut Orientalistyczny w Neapolu	„Przegląd Orientalistyczny” 1968, nr 2, s. 199
20.08–3.09.1968	Moskwa	Ostatni wyjazd w sprawie opracowywania <i>Słownika karaimsko-rosyjsko-polskiego</i> . Instytut Językoznawstwa AN ZSRR, Sektor Turkologiczny IJ AN ZSRR, Instytut Ludów Azji i Afryki AN ZSRR	„Przegląd Orientalistyczny” 1969, nr 1, s. 93–94
1–8.06.1968	Horsholm	X Stała Międzynarodowa Konferencja Altaistyczna (PIAC)	„Przegląd Orientalistyczny” 1968, nr 4, s. 391
26.09–7.10.1968	Duszanbe	Konferencja UNESCO o historii archeologii i cywilizacji Azji Środkowej epoki „kuszańskiej”	„Przegląd Orientalistyczny” 1969, nr 1, s. 93–94
20–27.10.1968	Tbilisi	Wyjazd na obchody 50-lecia Uniwersytetu w Tbilisi	„Przegląd Orientalistyczny” 1969, nr 1, s. 93–94
25.10.1969– 6.11.1969	Baku	Wyjazd na zaproszenie Rektora Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Państwowego – obchody 50-lecia uniwersytetu	„Przegląd Orientalistyczny” 1970, nr 2, s. 172
04.1970	Rzym	XXV Międzynarodowa Konferencja Orientalistyczna	Tryjarski 1970: 281